

педагогической ситуации; получение информации о состоянии и развитии диагностируемого субъекта; определение принципов для постановки педагогических задач, принятие учителем соответствующих решений и их реализация.

Ключевые слова: учитель, деятельность учителя, психолого-педагогическая диагностика, ученик, классный коллектив.

Summary. In is concluded in the article that pedagogic diagnostics is a leading component and the obligatory function of the professional activity of a teacher, the purpose of which is its diagnostical assistance, which foresee to possess of knowledge and means of studying of individual peculiarities of study, training and development of the subjects of educational process, personal relations in the collective. It is proved that psychological and pedagogical diagnostics has to help to solve such tasks like : to expose personal qualities of pupils and the levels of their breeding; to define the peculiarities of interaction “pupil – teacher”; to line relations of pupils in the collective; to research conditions and factors affected to valuable development of a person. It is proved that psychologo-pedagogical activity of a teacher is directed to the analyse of all components of specific pedagogical situation; receiving an information about the state and development of a diagnosed person; determing principles to define pedagogical tasks, accepting by a teacher the necessity decisions and their realization.

Key words: teacher, teacher’s activity, psychologo-pedagogical diagnostics, pupil, form collective.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015

І. І. Гавриш

ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ДОБРОДІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті проведено аналіз експериментального програмно-методичного забезпечення процесу виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності. Автором розкрито мету, завдання, зміст та особливості реалізації авторського виховного курсу «Сходінками добродіянь до краси взаємин». Здійснено по-класовий аналіз змісту розробленого курсу. Виокремлено ключові ефективні форми, методи та засоби роботи, які апробовано у практичній діяльності з учнями. Обґрунтовано виховні та розвивальні цілі вибраного організаційно-методичного інструментарію.

Ключові слова: молодші школярі, виховання культури взаємин, добродійна діяльність, програмно-методичне забезпечення процесу.

Постановка проблеми. Актуальність наукового дослідження зумовлена модернізацією сучасної системи освіти в контексті сучасних

викликів, процесами демократизації й гуманізації українського суспільства, які сприяють значному зростанню соціальних контактів, у які включається особистість. Стаття присвячена одній із важливих проблем сучасної педагогічної науки та практики, що зумовлено реформуванням сучасної національної системи освіти, орієнтованої на визначення пріоритетів виховання учнів на основі гуманістичних цінностей, зокрема розвитку в них добра, поваги, взаєморозуміння, гармонізації міжособистісних культурних взаємин [2, с. 12–14]. У цьому зв’язку важливою є проблема виховання школярів із високим рівнем комунікабельності і гуманістичної спрямованості ще на початковому етапі навчання, оскільки саме у цей віковий період відбуваються істотні зміни в їхньому розумовому розвитку і моральному зростанні.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Теоретичні засади виховання культури взаємин окреслено у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених: К. Абульханової-Славської, О. Безкоровайної, І. Бега, В. Білоусової, І. Бужини, Г. Ващенко, Р. Вердебер, Н. Гусякової, Н. Джой, М. Євтуха, В. Киричок, О. Киричука, О. Коберника, Я. Коломинського, М. Лісіної, Є. Мелібруди, Л. Москальнової, В. М’яшищева, М. Обозова, Г. Пустовіта, В. Сухомлинського та ін. Заслужують на увагу дослідження, спрямовані на вивчення і виховання культури взаємин дітей різних вікових категорій (О. Столяренко); виховання культури взаємин батьків і молодших школярів (І. Кулик, І. Сіданіч); культури взаємин між представниками різних статей (І. Мачуська, І. Мезеря); культури спілкування школярів (В. Штифурак) та ін. Аналіз та узагальнення наукових джерел засвідчили той факт, що поза увагою дослідників залишився такий аспект, як виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності, яка містить потенційні виховні можливості.

Мета статті полягає обґрунтуванні програмно-методичного забезпечення процесу виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний процес організації добродійної діяльності молодших школярів має відбуватися на основі визнання й дотримання усіма суб’єктами правил і норм культури й бути спрямованим на формування у вихованців вмотивованості добровільно керуватися цими нормами та правилами у повсякденному житті. Оскільки культура передбачає свідомість сприйняття, позитивні почуття, переконання, навички культури поведінки, потрібно, щоб ці категорії загальнолодської культури стали регулятором взаємин молодших школярів, надбанням більшості з них і брали активну участь у житті вихованців. Це зумовило потребу у розробці авторського виховного курсу «Сходінками добродіянь до краси взаємин», метою якого передбачено збагачення учнів новими поняттями, знаннями етичних правил, усвідомлення цінності культури взаємин та добродійної діяльності, використання інноваційних форм, методів, що сприяло вихованню культури взаємин з однокласниками та наданні молодшим школярам знань про культуру взаємин та особливості здійснення добродійної діяльності, формуванні бажання добродіяти й умінь етичної поведінки у взаєминах та

вирішення суперечок. Впровадження авторського виховного курсу «Сходинками добродіянь до краси взаємин» сприяє реалізації наступних завдань: розширення знань дітей про цінність культури взаємин з однокласниками; попередження проявів антикультури та зневажливості у ставленні до інших; ознайомлення молодших школярів із добродійною діяльністю та активне залучення учнів до неї; поетапне формування умінь і навичок культури міжособистісної взаємодії учнів молодшого шкільного віку.

Реалізація змісту та завдань авторського виховного курсу ґрунтувалася на вихідних теоретичних засадах – принципах (культуrowідповідності, посильності та систематичності вимог, добротності, дієвості добродійності) та дотриманні головних методологічних підходів до організації добродійного виховного середовища у початковій школі, провідними серед яких стали особистісно зорієнтований, аксіологічний, культурологічний, системно-діяльнісний. Моделювання експериментальної роботи за такими науковими орієнтирами забезпечило збагачення досвіду учнів морально-етичними знаннями, культурою поведінки, що є основами культури взаємин і добродійної діяльності, розвиток активності та ініціативності у добродійній діяльності школярів.

Виховний курс реалізовувався по Сходинках, відповідно до періодів навчання молодших школярів: Сходинка I (1 клас) – ознайомлення з базовими категоріями культури взаємин та залучення до добродійної вчинкової діяльності; Сходинка II (2 клас) – розширення досвіду добродіяльності та зближення дружнього кола; Сходинка III (3 клас) – усвідомлення та розмежування проявів позитивних та негативних вчинків у взаєминах, активне здійснення добродійної діяльності; Сходинка IV (4 клас) – закріплення та автоматизація етичної поведінки у взаєминах, розширення кола добродіяльності, які спрямовувалися загалом на формування когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного та практично-поведінкового компонентів культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності.

Виходячи з кожного вікового періоду, нами окреслено зміст кожної з чотирьох Сходенок курсу: Сходинка I – «Малят вітає школа добрих справ». Діяльність на цій Сходинці спрямовувалася на ознайомлення молодших школярів із базовими категоріями «культура», «взаємини», «культура взаємин», «добродіяння» та їх місцем у повсякденному житті, усвідомлення значення взаємин та добродійної діяльності як найвищої людської цінності, опанування основними правилами етичної поведінки. Сходинка II – «Крокуємо у світ добра». На цьому етапі здійснювалося розширення знань про культуру взаємин та осмислення її цінності, формування позитивного емоційного сприймання та ставлення до друзів, однокласників й людей у цілому, переоцінку мотивів дотримання культури взаємин та зростання бажання добродіяти, а також розширення досвіду добродіяльності. Сходинка III – «Ми справ важливих добро творці». Метою цієї Сходинки було вчити розмежовувати прояви позитивних та негативних вчинків, помічати настрій партнерів взаємин, спонукати до дотримання культури взаємин, створювати передумови для

переходу від формальної добродіяльності до альтруїстично спрямованої, формувати власне переконання до свідомого здійснення добродіяння. Сходинка IV – «Я навчився добродіянь і навчу тебе». Тут відбувалося закріплення та поглиблення знань школярів про культуру взаємин, усвідомлення їх цінності, виховувалася співчутливість до партнерів взаємин, інтеграція одержаних знань щодо культури взаємин під час занять в особистий життєвий досвід, розширення кола спільної добродійної діяльності.

Кожна Сходинка містила блок теоретичних завдань та низку практичних вправ, тренінгів, заходів, проєктів добродіяльного характеру, під час виконання яких молодші школярі мали можливість оволодіти необхідними знаннями та навичками аналізу й самоаналізу взаємин, усвідомити морально-етичні правила поведінки. Усі форми роботи в рамках реалізації програми курсу вибудовувалися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, спільній діяльності, сприяли підвищенню культури взаємин молодших школярів. Ефективність виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності підсилювалася підібраним організаційно-методичним інструментарієм, який складався з традиційних і нетрадиційних форм роботи, що були адаптовані відповідно до предмета нашого дослідження.

Змістом Сходинки I передбачено проведення ігрових тренінгів, аналізів та самоаналізу мотивів, моделювання ситуацій добродійного змісту, пантомім. Особливістю проведення ігрових тренінгів було ефективне поєднання реальної дійсності та уяви молодших школярів, де учні вчилися входити у вибрані ролі та імпровізувати [1]. Метою проведення гри-тренінгу «Як учинить добродій» була мотивація до спільної добродіяльності з іншими суб'єктами діяльності, вироблення конструктивних форм культури поведінки, формування вмінь об'єктивної оцінки вчинків і розмежування добродійних і негативних вчинків через перегляд фото- та відеоматеріалів (на основі фрагментів із мультфільмів та соціальних роликів) різних вчинків. Вправління у виявах адекватних позитивних емоцій у взаєминах здійснювалося під час вправи-тренінгу «Почуття для друга», коли школярі сідали на килимки у коло і мімікою та жестами виражали свої почуття у названих ситуаціях. Метою вправи-тренінгу «Привіт, друже» передбачено формування навичок ввічливого звертання до друзів, розширення словникового запасу, який характеризує добродійну людину, розвиток умінь вибудувати дружні взаємини. У «Колі довіри» після тренінгів відбувалося висловлювання своїх думок і вражень, почуттів, які виникли, коли виконувалася та чи інша роль, ким більше сподобалося бути в ході гри, що можна змінити у собі чи друзях. Школярі брали участь у розвазі-комунікації «Пантомімі», яка складалася з двох частин: у першій – показали ілюстрації та відеофрагменти різних поз та жестів, які учні найчастіше бачать, а у другій – школярі зобразили вибрані емоції: веселий, невдоволений, жадібний, сміливий, культурний, щедрий тощо.

Метою Сходинки II було сприяння переоцінці мотивів прояву культури взаємин, тобто підібрані методи та прийоми роботи спрямовувалися на виокремлення проявів альтруїстичних, егоїстичних

мотивів взаємин і добродіяльності, оцінку й аналіз поведінкових характеристик учасників взаємин і добродійної діяльності, розвиток навичок самоконтролю та вміння зробити правильний моральний вибір у взаєминах. Так, формування здатності до морального вибору у ситуаціях взаємодії здійснювалося на ігровому занятті «Де добре?» – учні аналізували ситуації та з'ясували, яку з них можна залишити у скриньці «Добродіяння», але зазначимо, що більшість завдань не мали яскраво вираженого негативного змісту. Метою тренінгу «Вчуся слухати» було вчити розпізнавати емоційні стани та настрої однокласників та привчати не тільки слухати, а й чути друзів. Під час гри «Розраджу засмученого друга», учні працювали у динамічних парах, змінюючи ролі «засмученого» та «розрадника», підбирали правильні, влучні слова, щоб втішити однокласника.

Із метою узагальнення знань учнів про правила культури спілкування та етичної взаємодії у зміст Сходинки III нами включено тренінг «Як це буде», де за допомогою сигнальних карток учні виразили свої почуття: жовта – задоволення; зелена – подив; червона – страх; фіолетова – захоплення. На тренінгу «Зустріч казкових героїв» учні вправлялися у необхідних типах взаємодії: для дітей із проблемами у встановленні взаємин з однокласниками підібрано комунікабельний, розкутий казковий персонаж, що перебуває у центрі подій і навпаки [4, с. 95–97]. Наприклад, конфліктні діти вжилися у роль персонажа, який з усіма дружить, усім допомагає (Попелюшка, Котигорошко, Леопольд), а учням із низькою самооцінкою пропонувалася роль героя, яким усі захоплюються (Білосніжка, Ведмідь, Принц). Корисним для молодших школярів було проведення автотренінгу «Який комплімент кращий», метою якого було викоренити сором'язливість при вживанні лагідних слів та введення їх у активний словник школяра. Методика проведення автотренінгу передбачала демонстрацію вчителем зразка у звертання до чотирьох осіб (мами, сестрички або братика, вчителя, друга), наступний крок – включення вихованців до автотренінгу. Для узагальнення знань про культуру взаємин на третій Сходинці, використано ігрову вправу «Культурно чи ні?». Учні розділились на дві групи та опрацювали низку ситуацій: одну ситуацію з проявами культури, а другу – навпаки, антикультури.

У змісті Сходинки «Ми справ важливих добротворці» передбачалося виконання вправи «Лист для друга». На підсумку вправи проведено бесіду наступного змісту: «Які почуття ти відчув, коли писав лист?»; «Як ти думаєш, навіщо писати такий лист?»; «Що викликало у тебе труднощі?»; «Як треба ставитися до негативних проявів у взаєминах?». Зазначимо, що в учнів відбулося зростання свідомого прагнення до добродіяння, переважання ряду позитивних емоційних реакцій, від хвилювання до почуття радощів, що зумовлювалося істинністю ставлень добродійника у взаєминах до оточуючих – для їх блага, а не для власного задоволення.

Змістом Сходинки IV передбачалося проведення заняття «Як попередити суперечку? Як помириться?», яке проходило у формі імаготерапії. Під час такої діяльності учні вживалися у різні ролі та

ситуації і показали, як необхідно себе правильно поводити. Розширення фактичних знань першокласників здійснено і під час практичного заняття «Слушні поради від феї Добродіяння». Фея для школярів була свого роду знавцем добродіяльності. Обов'язковим у роботі феї Добродіяння була відсутність критики дітей, їхніх вчинків та справ (навіть за умови реальних грубих помилок). Важливим чинником створення добродійного середовища було обговорення лише справи та формулювання зауважень тільки до неї. Адже, як зазначають А. Фабер та Е. Мазліш, ліпший ефект має обговорення змісту ситуації, вчинку, дії з повсякденного життя, а не критика та покарання дитини [3, с. 67]. У такому випадку учні відчували психологічну захищеність і емоційно спокійно сприймали поради.

Для забезпечення процесу виховання культури взаємин молодших школярів у добродійній діяльності програма курсу передбачала їхнє залучення цілісної системи добродійної діяльності, зміст якої передбачав необхідність взаємодіяти, дотримуючись етичних правил, ураховувалися вікові особливості учнів, можливості навчального закладу, посиленість добродіяльності. Систему добродійної діяльності складала «Тижня добродіянь», де кожен день мав свій особливий добродійний зміст («День чарівних слів», «День допомоги меншим» тощо), трудові десанти, майстерня умільців, добродійні справи, агітаційна та практична робота й інше.

Ефективним у впровадженні курсу «Сходинками добродіянь до краси взаємин» було застосування інноваційних методів та технологій, які сприяли усвідомленню цінності взаємодії з однокласниками, активізації діяльності вихованців, урізноманітненню форм роботи, аналізу та самоаналізу мотивів вчинків, оцінці поведінкових характеристик, та володінню культурою взаємин, зокрема: «Сенкан» (до слів – взаємини, добро, друг, добродіяння), «Мікрофон» (у кінці «Тижня добродіянь»), «Кубування», «Незавершені речення» («Я думаю, мій сусід по парті хороший учень, тому що...»), «Мені подобається товаришувати з моїми однокласниками, тому що...», «Я не хотів би, щоб стосунки у класі...», «Я брав участь у добродійних справах разом із..., тому що...»), «Два – чотири – всі разом».

У змісті Сходинки використано й засоби етнопедagogіки, зокрема мирилки, які сприяли усуненню конфліктних ситуацій і полегшили пошук компромісу. Зокрема, під час гри-інсценізації «Дружба в українських традиціях» діти розучили українські мирилки: «Ти не плач, не плач, і скоріш мені пробач, і на мене не сердися, бо у тебе добре серце, будемо завжди дружити і ніколи не сваритись!», «Дай скоріш мізинчик свій, зачепи його за мій, мізин-мізин-мізинець – помири нас, молодець!», «Не розлити нас водою, за (ім'я) – я горою!» тощо. Не менший добродійний потенціал відзначимо у народних українських іграх, які близькі молодшим школярам. Тому ми намагалися використати ігри, де учні не просто беззмістовно граються, бігають, стрибають, а вступають у прямі взаємини, дотримуючись моральності та добродійності – «Струмочок», «Подояночка», «Кіт і Мишка», «Хустинка», «Вовк та звір», «Піжмурки», «Зозуля» тощо. Зміст підібраних ігор полягав у програванні молодшими школярами ситуацій, де ігрова діяльність

передбачала здійснення добродійності (не штовхатися, запрошувати всіх до гри, давати можливість учням спробувати різні ролі, не ображати тощо) та змістовний діалог між учасниками. Зазначимо, що під час народних і рухливих ігор діти вступали найактивніше у доброзичливі, щирі взаємини, прагнули до дружніх взаємостосунків, запрошували до участі інших.

Узагальнюючі викладене, зазначимо, що розроблена програма авторського виховного курсу спрямована на підвищення сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного та практично-поведінкового компонентів культури взаємин учнів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, зазначимо, що організація виховного процесу по Сходинках давала змогу вносити корективи у добродійну діяльність для досягнення очікуваного результату, забезпечити системність, цілісність, наступність і послідовність експериментальних дій. Ефективність авторського виховного курсу підвищувалася тоді, коли створювалося середовище для формування у молодших школярів позитивної мотивації до прояву культури взаємин та оволодіння способами рефлексивного аналізу міжособистісної взаємодії, що й виокремлено наступною умовою. Більшої уваги заслуговує проблема розробки методичного супроводу добродійної діяльності та реалізація її виховних потенцій.

Список використаних джерел:

1. Бучківська В. В. Взаємини в дитячому колективі – умова особистісно-орієнтованого педагогічного процесу / В. В. Бучківська // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – К.: Педагогічна думка. – С. 72–76.
2. Киричок В. А. Гуманне ставлення до дитини / В. А. Киричок. – К.: Інфодрук, 2004. – 132 с.
3. Фабер А. Мистецтво спілкування з дітьми: удома та в школі / А. Фабер, Е. Мазліш. – К.: Publishing, 2012. – 240 с.
4. Harre R. Global conflict resolution through positioning analysis– N.Y.: Springer Science & Business Media, 2007, – 238 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Buchkivska V. V. Vzaiemyny v dytiachomu kolektyvi – umova osobystisno-orientovanoho pedahohichnoho protsesu [Relations in a child's collective is a condition of a personal-oriented pedagogical process] / V. V. Buchkivska // Pedahohika i psykhohohiia. – 2000. – № 1. – К.: Pedahohichna dumka. – S. 72–76. (in Ukraine)
2. Kyrychok V. A. Humanne stavlennia do dytyny [Humane attitude to a child] / V. A. Kyrychok. – К.: Infodruk, 2004. – 132 s. (in Ukraine)
3. Faber A. Mystetstvo spilkuvannia z ditmy: udoma ta v shkoli [The art of communicate with children: at home and in school] / A. Faber, E. Mazlish. – К.: Publishing, 2012. – 240 s. (in Ukraine/ USA)
4. Harre R. Global conflict resolution through positioning analysis – N.Y.: Springer Science & Business Media, 2007, – 238 r. (in English)

Анотація. В статті проведено аналіз експериментального програмно-методичного забезпечення процесу виховання культури

взаимоотношений младших школьников в благотворительной деятельности. Автором раскрыты цели, задачи, содержание и особенности реализации авторского воспитательного курса «ступенькам благодетельности к красоте отношений». Осуществлено по-классовый анализ содержания разработанного курса. Выделены ключевые эффективные формы, методы и средства работы, которые апробированы в практической деятельности с учащимися. Обоснованы воспитательные и развивающие цели избранного организационно-методического инструментария.

Ключевые слова: младшие школьники, воспитание культуры взаимоотношений, благотворительная деятельность, программно-методическое обеспечение процесса.

Summary. The article is devoted to the analysis of the experimental program-methodical ensuring of the process of training in junior pupils the culture of mutual relations during charity activity. The aim, tasks, content and peculiarities of their realization by means of the author's course "By the steps of goodness to the beauty of relations" are determined. Form-to-form analysis of the content of the course is made. Effective forms, methods and means of education which were approved in practical activity with pupils are defined. Educational and developing goals of the selected organizing and methodical tools are grounded.

Key words: junior pupils, education culture relations, charity activity, program and methodological support of the process.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2015

Н. О. Генсіцька-Антонюк

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ З МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті представлена значна кількість гендерних аналізів (експертиз) різноманітних шкільних підручників (С. Вихор, В. Гайденко, Т. Говорун, Н. Городнова, Г. Жирська, О. Кікінежді, І. Кльоцина, О. Петренко, П. Фролов) та їх особливості. Наведено методику застосування методу контент-аналізу як одного з найбільш ефективних і валідних методів проведення гендерного аналізу. У процесі дослідження удосконалено методику і вироблено найбільш оптимальний алгоритм проведення гендерної експертизи шкільних підручників з математичних дисциплін, на підставі якої сформульовано висновок про те, що шкільні підручники з математики потребують ґрунтовного оновлення з обов'язковим урахуванням гендерного компонента.

Ключові слова: гендерний аналіз, шкільний підручник, метод контент-аналізу.

Постановка проблеми. Шкільні підручники характеризуються системою гендерних образів і символів, що сформовані під впливом